Max Weber

Pål Veiden

Max Weber
Aktuelle perspektiver

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2020

ISBN 978-82-02-68335-1

1. utgave, 1. versjon

E-utgaven baserer seg på 9788202524838,
1. trykte utgave, Cappelen Damm 2020

Elektronisk tilrettelegging: Bøk Oslo AS
Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen
Sats/design: Bøk Oslo AS

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.cda.no
akademisk@cappelendamm.no

Forord

Det var i Praha et par år etter 1989-revolusjonen. Sosiologen Jiří Musil viste meg rundt på Central European University. På veggen hang et bilde av Max Weber, som jeg forundret kastet et blikk på. «Ja, vi kan lære mye av ham i disse dager», sa Musil. Jeg spurte aldri hva han mente med det. Arbeidsmoral? Rasjonalitet? Hvordan kunne man lære noe av en død tysker i Tsjekkoslovakia sytti år etter at han var død? Sagt på en annen måte: Hva står igjen etter Weber? Jeg har forsøkt å gi noen svar i form av perspektiver fra Weber som har aktualitet i dag. Det kunne ha vært andre perspektiver, men noen valg må man gjøre. Med perspektiver mener jeg en oppfølging av spørsmål som melder seg etter lesning av Webers skrifter, spørsmål som har bevist sin gyldighet lenge etter Webers bortgang.

Takk til Beanca Halvorsen, Arvid Fennefoss, Arve Hjelseth, Susanna Solli, Pål Strandbakken, Kristen Nordhaug, Øystein Nilsen, Per Arne Tufte og Einar Øverbye for diskusjoner gjennom mange år. Også takk til Åge Johnsen og Arne Dulsrud ved OsloMet. En stor takk til biblioteket ved OsloMet, særlig bibliotekar Tabea Glass for hjelp til å skaffe bøker og artikler.

Å være statsansatt akademiker er på mange måter et privilegium. OsloMet er et hyggelig sted å arbeide, samtidig er det en arbeidsplass som viser en utilsiktet vekst i høyere administrative stillinger, svekkelse av sekretærfunksjoner og mindre arbeidsdeling. Som sådan er denne skolen for en weberianer et studieobjekt. Fremdeles finnes dog muligheter for fri skrive- og tenketid innen rammene av arbeidsplaner. Det er jeg takknemlig for.

Innhold

Forord 5

Innledning 11
Presentasjon og fortolkning 12
Avstand og engasjement 14
Vår tids største tysker? 15
Min Weber – din Weber 18
Max Weber: noen fordommer 20
Weber på norsk 21
Tidsånden og sosiologien 24
Tekst, tolkning og alder 26
Weber som borgerlig? 27
Et liv mellom epokene 29
Barndom 31
Betyr det biografiske noe? 32
Hva driver handling? 36
Det moderne 37
Pessimisme? 39
Tid og gyldighet 40
Kvinnen bak 41

Kapittel 1
Byråkrati og byråkratikritikk 45
Kvalitet – kvantitet 46
Mistillit 50
Ny og gammel bekymring 51
Det nye mennesket 52
Byråkratikritikken 53

Byråkratens etiske dilemma 55
Byråkratiet i dag er annerledes? 56
Reaksjonær byråkratikritikk 57
Kulturkritikk – meningstap 58
En skyldig teoretiker: Bauman om Weber 60

Kapittel 2
Stat og nasjon 62
Maktstaten 64
Nasjon 65
Geografi og stat 68
Grense og språk 70
Nasjonal *Leitkultur*? 72
Fornuft mot makt 73
Nasjonalstatens begrunnelse 74
Tyskland da, Tyskland nå? 76
Nasjonalisme? 77
Karisma – mot kjedsommeligheten? 78
Maktstaten og dagens Europa 82
Stat, nasjon og gjensidig forsterkning 84
Nasjonens fall, statens svekkelse? 85
Norsk nasjon 86
Nasjon og reaksjon 87
Den overflødige nasjon 89
Weber som nasjonalist? 90
En webersk stat? 91
Ubehaget i det moderne 94

Kapittel 3
Religion og det moderne 96
Den protestantiske etikk 98
Religion og rasjonalitet 100
En allmenn religion 103
Islam og det moderne 105
Et fornuftig forslag 111
Meningstap og/eller økologi 114
Religion, fellesskap, ironi 115
Postmodernisme som mulighet og begrensning 117

Pluralismens dogmatikk 119
Gammel og ny protestantisme 120
Ingen syntese 122

Kapittel 4
Samfunnsvitenskapens etos 124
Disiplin 125
Skrivingens kunst og ukunst 126
Eksistensialistisk perspektiv 128
Historisk rasjonalitet 131
Vestens mann? 135
Objektivitetens problem 136
Nådeløs realisme 140
Demokratisk akademia 142
Politikk og det postfaktuelle 144
Filosofi mot realisme 147
Normativ metodologi og normers mangfold 150
En tysk Don Quijote? 151
Kapitalismen er vår skjebne 157
Har samfunnslivet en retning? 158
Komparasjon og historisitet 161
Hva kan vi gjøre? Weber og/eller Adorno 162
Mot entusiasmen! 164
Om sosialismen 166
Mellom Nietzsche og Marx 167
Weberianere – marked, konflikt, klasse 168

Kapittel 5
Metodespørsmålene 175
Metodestriden(e) 176
Forståelse – og misforståelse 177
Idealtype og norsk modell 179
Ubehaget i metodologisk individualisme 181
Fenomenologi? 188
Varemerket Rasjonalitet 190
Det historiske som empiri 192
Verdier og evidens: ny kvasiobjektivitet? 194
Den vanskelige objektiviteten – tilfellet Groruddalen 196

Apollon eller Dionysos? 197
Jernbur? 200
Det subjektive meningskompleks 201

Avslutning 203
Hva kan samfunnsvitenskapen gi oss? 206

Epilog 209

Litteratur 211

Stikkord 217

Innledning

Men det er nettopp et kall for vår vitenskap å si det man helst ikke vil høre.

Weber i sin tiltredelsesforelesning, Freiburg 1895

I 2020 er det 100 år siden Max Weber døde. Da den tyske ukeavisen *Die Zeit* skulle oppsummere langtidsvirkningene av den ulykksalige freden i Versailles i 1919, begynte artikkelen med et sitat fra Max Weber: «Dette er en saliggjørelse av krigen, ikke av freden.» Han fikk sørgelig rett. Ikke fordi Weber var en genial spåmann, men fordi han hadde evnen til å tenke over konsekvenser av handlinger.

Max Weber (1864–1920) utgjør sammen med franskmannen Émile Durkheim (1857–1917) og tyskeren Karl Marx (1818–1883) sosiologiens viktigste klassikere. Tre teoretikere som på forskjellig vis har grunnlagt faget som ny – og i mellomtiden ikke helt ny – vitenskap. Weber er en tilbakevendende referanse i fag som sosiologi og statsvitenskap, men også i nærliggende fag som økonomisk historie, organisasjonsfag og antropologi. I tillegg er han referert mye i den intellektuelle debatten som fremdeles føres i europeiske tidsskrift og aviser. Tyske publikasjoner som *Die Zeit* eller *Der Spiegel* har ofte referanser til Weber, og av og til kan man finne navnet hans i dagsavisene. I Norge har ukeavisen Morgenbladet hatt flere artikler som har kommentert Weber, og hans navn forekommer også i andre mer eller mindre akademiske tidsskrifter. Kritiske røster har antydet at det kanskje kan bli for mye av det gode. En østerriksk statsviter klaget over Webers stadige

nærvær i studietiden: Weber hadde sagt ditt og Weber hadde ment datt! Det var som om denne for lengst avdøde tysker skulle være all teoris målestokk. Kan det bli for mye av det gode? I prinsippet ja, som alt annet, men så lenge de spørsmålene Weber stilte, fremdeles er relevante, forblir han en fruktbar referanse i mye samfunnsvitenskap.

Det foreligger en enorm mengde litteratur om Max Webers forfatterskap, teorier og hans liv. Denne boken har en beskjeden målsetning og ingen illusjoner om nytolkninger eller «hvordan *egentlig* forstå Weber». Boken dekker heller ikke bredden i Webers forfatterskap, men representerer et utvalg av weberske problemstillinger som har relevans for dagens samfunn og analysen av dette.

Presentasjon og fortolkning

Denne boken *presenterer* sentrale ideer hos Weber og forsøker samtidig å *fortolke* disse i forhold til trekk ved det moderne samfunn. Boken er egnet for studenter i det som i vid forstand kan kalles organisasjonsfag: statsvitenskap, administrasjon/ledelse, sosiologi, antropologi og økonomi. Tanken er at leseren skal få mulighet til å tenke over noen grunnleggende problemer i det moderne samfunn ved hjelp av en klassiker innen samfunnsvitenskapen.

Boken er overfladisk i forhold til Weber-filologenes dybdeboringer. Likevel er det å håpe at det følgende kan belyse den aktualitet som jeg mener Weber kan ha i dag for en bedre forståelse av samfunnslivet. Jeg trekker frem noen dimensjoner mens andre forblir ubehandlet. I første del gir jeg noen generelle betraktninger om Webers person, miljø og presenterer noen posisjoner knyttet til hans navn. Så følger en drøftelse av de trekk ved det weberske program som jeg mener er spesielt interessante for dagens norske lesere:

1. *Byråkrati og byråkratikritikk*. Det foregår angivelig en byråkratisering på flere områder i samfunnslivet, og spørsmålene melder seg

om både årsak og konsekvenser, eventuelt hva man kan gjøre for å motvirke dette. Men hva er byråkratisering? Vekst i administrative offentlige stillinger eller et tankesett? Byråkratiet som institusjon er en ting, fenomenet byråkratisering er et videre begrep.

2. Spørsmålene om *statens voldsmonopol*, grenser og forhold til nasjon. I hvilken grad er det ønskelig eller nødvendig med et sammenfall av stat og nasjon? Og i hvilken grad kan eller bør en stat avgi makt, eventuelt utvide sin makt?
3. *Religionens* rolle i det moderne. Hvilken rolle og i hvilken utgave forholder religionen seg til det moderne samfunn? Er Webers analyser av protestantismen og dens forhold til andre religioner fremdeles gyldig?
4. *Samfunnsforskningens etos* og holdning. Samfunnsforskningen er et bredt lerret som inkluderer mange fag. I vår sammenheng er sosiologi og statsvitenskap de mest aktuelle. Norsk samfunnsforskning blir mye brukt. Den er på sett og vis en aktør i samfunnsdebatten. Det samfunnsforskere legger frem av resultater og fortolkninger, blir lyttet til av politikere og andre beslutningstakere.

   Hvordan forholder den seg til etiske spørsmål, til moral og ikke minst moralisme? Weber kan både gjennom sin praksis og sin personlige holdning lære oss mye, kanskje endog minne oss om den intellektuelles rolle, og hvordan den kan eller bør være.
5. *Metodespørsmålene*. I motsetning til hva man lett kan få inntrykk av, er metode ikke bare et teknisk spørsmål, men en fremgangsmåte. «Metode» for studenter betyr gjerne innprenting av særlig kvantitative teknikker, være seg elementær analyse av krysstabeller eller mer avanserte regresjonsteknikker. Den kvantitative metoden er ofte skilt fra den kvalitative, og denne todelingen er veletablert, selv om den som todelinger flest ikke alltid er velegnet. Om Webers bidrag er det sagt at de eneste tallene var sidetallene. Likevel var han empiriker og økonom. I dag kan man utdanne seg til samfunnsøkonom uten å ha hørt navnet Weber.

Man har angivelig kommet lenger enn den historisk forankrede nasjonaløkonomien som var Webers kontekst. De metodiske spørsmålene er til dels de samme som på Webers tid: Hvordan går vi frem i studiet av mennesker og samfunn? Hva er forholdet mellom historisk unike hendelser og mer generell samfunnsvitenskapelig teori og modeller?

Avstand og engasjement

Jeg har ingen spesiell oppfatning av Weber. Her handler det heller ikke om å heie på Weber. Forfatterskapet er så mangfoldig at man uansett prosjekt bare kan kommentere bruddstykker og utdrag. Det er vanskelig å yte selv dette full rettferdighet, og alternative fortolkninger vil alltid være mulige. Men én ting fascinerer mer ved Weber enn de de to andre store i sosiologihistorien: Weber er utydelig og vanskelig å få tak på der Émile Durkheim og Karl Marx er klare. Durkheim insisterte på den sosiale integrasjon og Marx på klassekamp og strid. Hva insisterte egentlig Weber på?

«En sosiolog leser Durkheim som en litteraturforsker leser Dante, ikke slik en fysiker leser Kepler», skrev Bjørg Aase Sørensen for mange år siden i en introduksjonsbok (Sørensen 1976:9) Med det minnet hun om likheten mellom sosiologiens forhold til klassikerne som et fellestrekk med de humanistiske fag. Alfred N. Whitehead hevdet at «a science which hesitates to forget its founders is lost». Tanken var enkel: For å komme videre faglig, må man forkaste den gamle vitenskapen. Den er *utrangert*, vi har funnet nye forklaringer, lovmessigheter og overvunnet tidligere innsikter. Hva vi trodde var sant, holder ikke lenger. Dette er utlagt og sitert mange ganger, men det er litt problematisk: Sitatet selv er blitt en klassiker, og bør derfor forkastes ifølge samme sitat. Sagt i klartekst: Nei, vi kan ikke glemme Weber. Whitehead tok feil hva samfunnsvitenskapen angikk. At teologer skulle glemme Augustin, filosofer Platon, eller at histori-

kere ikke skulle forholde seg til Herodot? Spørsmålet er *hvordan* vi forholder oss til klassikerne. Og da kommer man vanskelig utenom den inspirasjon de gir oss, samtidig som de har stilt tilsynelatende evig aktuelle spørsmål.

Weber ville gripe det særegne i Vestens kultur. Ved bruk av historiske kilder og metoder arbeidet han frem en sosiologisk selvforståelse av sin egen tid med dens dynamiske kapitalisme og rasjonelle byråkrati. Kompliserte emner som han analyserte, var fulle av forbehold, referanser, noter, omarbeidelser. Et viktig poeng med Weber er at han var og er en garantist mot enkle løsninger og sammenhenger. Samtidig er mange av hans arbeider preget av en nødvendig kynisme som lærer oss å se kaldt på verden og derigjennom utfordre våre egne posisjoner og standpunkter. Kanskje er det engasjement nok i å slåss med sine egne forsøk på verdiavklaringer, vel vitende om at man i dag i likhet med Weber er en del av den økonomiske og politiske kontekst? Å tenke utenfor samfunnslivet? Det er naiv misforstått kvasiobjektivitet.

Å plassere Weber i dagens fagretninger forutsetter en historisk stabilitet som ikke finnes. Zygmunt Bauman skriver i sin innføringsbok i sosiologi om den tilfeldige faginndeling, som nærmest er inspirert av bibliotekshyllenes behov for å skille fagene fra hverandre. Det virker som om sosiologien er nærmere statsvitenskap og former for samfunnsøkonomi, men det som er påfallende uansett inndeling, er at det handler om det *menneskeskapte*. (Bauman 1992:9). Og økonomi, administrasjon, organisasjon, ledelse – hva skulle det være om ikke menneskeskapt?

Vår tids største tysker?

Det blir en smakssak hvorvidt spørsmålstegnet i overskriften bør fjernes – det er en Weber-karakteristikk fra vennen Karl Jaspers (1883–1969). Det er heller ikke Webers tid lenger, men han har som få andre preget moderne samfunnsvitenskap. Med «moderne» mener jeg ikke bare

analyser av overgangen fra «det gamle samfunn til industrisamfunnet» slik den klassiske sosiologien var opptatt av. Jeg tenker også på påvirkningen på senere teoretikere, som Anthony Giddens og Jürgen Habermas. Weber gikk med sitt omfattende forfatterskap ut over sin egen tid. Han er en høyst levende klassiker, for å bruke en klisjé. Hans analyser av verdensreligionene og av kapitalismens fremvekst kan fremdeles leses med utbytte. Stadig diskuteres hans lære om verdifrihet i vitenskapen og det metodiske krav om å etablere «idealtyper», som virkeligheten skal analyseres i forhold til. Weber belærte oss om metodisk disiplin, i det vanskelige spennet mellom det enkelte og det mer generelle.

Weber – som var utdannet jurist, og som etter hvert ble professor i nasjonaløkonomi – har fått æren av å avklare grunnbegrepene i en vitenskap som ikke hadde særlig høy status på hans egen tid. Begrepet «mening» er sentralt for å forstå Weber. Den sosiale handling er alltid en handling foretatt av en aktør, og som er meningsfull for denne aktøren. Weber skilte mellom formålsrasjonelle, verdirasjonelle, affektuelle og tradisjonelle handlinger. Dette viser til forskjellige bestemmelsesgrunner for sosial handling. Weber drøfter hvorvidt de alle kan kalles *meningsfull handling*. Sterk følelsesbetonte handlinger er for eksempel ikke uten videre å anse som en sosial handling. Weber drøfter skillet mellom handling og *adferd*, der handlinger basert på følelser og tradisjon langt på vei kan betraktes som adferd. Et populært eksempel er at hvis man hoster, er det adferd, men hvis du ber om unnskyld for dette etterpå, er det handling.

Webers teori om byråkratiet leses av mange innen det brede feltet samfunnsvitenskap. «Han hadde en forkjærlighet for byråkratiet», sto det i en av disse bøkene. Intet kunne være mer galt. Weber fryktet utviklingen i retning mer formalisme og ensporet rasjonalitet, men én ting er hva han mente å se empirisk, noe annet er hva vitenskapsmannen selv setter pris på.

Weber-industrien har hatt høykonjunktur i mange tiår. Det blir som med den berømte forfatteren Franz Kafka: han er også

så omdiskutert og kommentert at det er umulig å ha oversikt over sekundærlitteraturen. Hundrevis av mennesker lever av å si og skrive ting om Max Weber – noe bekreftes med denne boken. Webers kone Marianne utga 1926 et langtekkelig, men personlig verk om mannen i sitt liv. Boken *Max Weber. Ein Lebensbild* har vært en standardkilde til Webers liv, om enn en tvilsom kilde. Boken er dømt nord og ned av den svenske sosiologen Sten Andersson, som kalte den «en lögnerskas verk». Arvid Brodersen kaller samme bok «mesterlig», så her blir det spørsmål om hva man ser etter. Marianne Weber skildrer den flittige forsker, den alvorlige og velmenende mann, en som ofret seg både for vitenskapen og for sitt hjemland. Andersson så det annerledes: I boken *Som om* er tesen at Weber levde *som om* han levde: han deltok ikke, han analyserte. Hans sammenbrudd skyldtes at han levde etter sine egne «objektive» regler for samfunnsforskning; det klare skillet mellom *er* og *bør*. Anderssons bok er mer underholdende enn Weber-utdrivende, og bidrar til å skildre et nærmere forhold mellom mannen og verket. Det som ikke minst kjennetegner Webers vitenskapelige tekster, er nettopp fraværet av et subjekt; han utviser en sterk disiplin i å tilstrebe en form for objektivitet, til å la sosiale forhold fremstå på egne premisser, uavhengig av fortelleren. Thomas (2006) antyder i en omtale av Radkaus Weber-biografi at inntil nå, det vil si 2006, har man i Weber-studiene sett en blanding av politisk hvitvasking av Weber kombinert med stillhet hva angår hans seksuelle og psykologiske historie (Thomas 2006). Dette kan være tilfelle, men spørsmålet melder seg hvorvidt disse sider av Webers liv er interessante for hans samfunnsvitenskapelige studier og forskning. Dessuten stemmer denne angivelige taushet ikke for skandinaviske forhold, jf. den allerede nevnte svenske sosiologen Sten Anderssons friske og tidvis usaklige tirade mot Weber. Der er poenget sammenhengen mellom Webers liv og lære: Weber levde *som om* – derav tittelen på boken – han levde. Han tok ikke parti, han var nevrotisk, han hadde ikke

evne til kjærlighet, ei heller seksualitet. Denne objektivistiske livsstilen tilsvarer hans metodelære: Hans insistering på objektivitet er et uttrykk for hans manglende deltagelse i eget liv. Anderssons manus ble underkjent som doktoravhandling av en noe humørløs svensk doktorgradskommisjon, og den ville med dagens enda mer standardiserte regler i alle fall blitt forkastet. Det gjør boken nesten mer interessant, for her er en sosiolog som skriver ut fra en klar – om enn sannsynligvis feilaktig – idé. Anderssons tese er ikke veldig original. Ingjald Nissen forsøkte allerede i 1932 å ta tidsånden og dens byråkratisering, der han hevdet at hele det moderne liv var preget av en *som-om*-stemning, og denne stemningen ble ifølge Nissen stadig mer utbredt (Nissen 1932).

Min Weber – din Weber

Å påberope seg klassikerne har vært og er utbredt praksis i samfunnsvitenskap, særlig sosiologi. Det finnes gode grunner til det, men det er lett å bli blind for de mange oversettelsesproblemer – i alle betydninger av ordet – som ligger i en Weber-påberopelse. Som vi skal se, er språket og oversettelser ett av flere problemer. Enhver Weber-studie må trekke frem noe på bekostning av noe annet. Oversettelsesproblemet betyr her i alle fall til en viss grad å forstå den tid og intellektuelle kontekst som Weber virket i. Weber ble ikke internasjonalt kjent før flere år etter sin død. «International sacralization» – for å sitere Peter Thomas (2006) – kom først med Talcott Parsons' oversettelse til engelsk i 1930. Da ble Weber introdusert for det engelskspråklige publikum. Det er hevdet at oversetteren var selektiv i sin bruk av Weber for å passe ham inn i sitt eget program om handlingsteori, en diskusjon jeg ikke går inn på her.

Weber kan bety karriere, posisjon og revir: Professorater og publikasjoner følger i den avdøde tyskers fotspor. Weber kan ganske enkelt være lønnsom. Og som ofte er tilfelle i faglig sammenheng,

man hegner gjerne om sine egne posisjoner og fortolkninger. Posisjoner, fortolkninger og karrierer avgjøres – satt på spissen – av forholdet til Webers ulike posisjoner og teorier. *Weberindustrien* er også en bransje for dem som vil vise hvor flinke de er. En gjenganger er utsagn av typen «kan umulig ha lest Weber». Dette er både den moralske og akademiske posisjon i ett: motstanderen er en ignorant, og man stønner oppgitt og er egentlig ganske fornøyd med andres elendighet. Den teoretiker som lykkes med å få gjennom sin nye – med eller uten anførselstegn – Weber-fortolkning, vil få oppmerksomhet og «kan skape seg et navn». Weber er en akademisk makt, hundre år etter sin død. Samtidig er det ingen kunst å «ta livet av» Weber. Det er blitt gjort; hans byråkratiteori, metode, religionsanalyser og handlingsteorier; alt sammen er grundig kritisert. I dette arbeidet følger jeg naturlig nok ikke alle de sporene. Her tar jeg heller et forsiktig standpunkt *for* Webers tenkning og inspirasjon.

Webers hovedtema var modernitet og rasjonalitet. Her begynner fortolkningskampene. Den heroisk-tragiske skikkelsen Weber er trukket frem som en analysator av modernitetens avfortrylling av verden; et rasjonelt mareritt av institusjoner, med påfølgende meningstap for individet. Den enkelte blir fanget i et rasjonelt maskineri, et fornuftens produksjonsapparat. Dette er den triste fortellingen om den nådeløse modernitetens rasjonalitet. Det er *kulturpessimisten* Weber som står frem, og slik var han langt på vei kjent. Men det finnes en annen side: Den mer optimistiske fortellingen handler om en *kjempende liberaler*, som balansert og nyansert ser den nye tid vokse frem med fornuftig lovgivning, kapitalistisk effektivitet og politiske massebevegelser som kan innordnes i den nye demokratiske samfunnsorden. Weber blir som guden Janus: Han har to ansikter som ser i hver i sin retning. Og det blir ikke lettere av at Weber selv kunne se i begge retninger i samme tekst.

Max Weber: noen fordommer

Hermeneutikeren Hans-Georg Gadamer argumenterte for de uunnværlige fordommene vi alle lever med. Disse er en forutsetning, hevdet han, for å forstå verden og vår plass i den. Samtidig kan slike dommer på forhånd sette seg i sinnet og bli en reservesannhet. Blant studenter og samfunnsforskere har Weber levd videre i form av noen fastlåste posisjoner eller klisjeer. Her er de viktigste, som det gjelder å legge bak seg: *Nei*, Weber «satte ikke Marx på hodet». Weber tilla ikke idealistiske forklaringer samme betydning som Marx tilla det materielle. Marx er kjent for å finne forklaringer i det økonomiske liv, gjerne kalt «basis», der religion og utdanning blir en del av «overbygning» eller ideologi. Weber ville langt på vei følge et slikt program, men advarte mot det han anså som *ensidig* vektlegging av de rene økonomiske forhold.

Et nytt nei følger: Weber forklarte *ikke* kapitalismens oppkomst med protestantisk kristendom. Weber var multi-dimensjonal i sine historisk-orienterte forklaringer. Der spilte religion *én* viktig rolle, men ikke som eneste forklaring. Det ville være absurd å tillegge noen protestantiske reformatorer ansvaret for den kapitalistiske økonomien, men en viss sammenheng mellom mentalitet og økonomisk handling har forekommet.

Og det er flere benektelser: Weber var *ikke* spesielt tilhenger av byråkratiet. Han var ikke «byråkratiteoriens far», og han skrev hverken positivt eller negativt om det moderne byråkratiet, men undersøkte dets betingelser og mulige virkninger. Weber beskrev byråkratiet idealtypisk; han rendyrket en beskrivelse for å gripe de essensielle trekk ved fenomenet. Det rene byråkrati kunne man dog knapt gjenfinne i virkelighetens verden. De byråkratiske tendenser var for Weber et faktum, og det var en del av en langt fremskreden rasjonalitet i Vesten. Denne kunne han nok være kritisk til, men hadde få illusjoner om at den kunne avskaffes.